

A CSEHSZLOVÁKIAI AUTONOMISTA MOZGALMAK HÁTTERE.

A csehszlovák köztársaság egy kedvező külpolitikai helyzetből s egymástól végzetesen eltérő népek és tájak mesterséges összetételéből született. Mihelyt viszont megrendült az 1918 eredményeként kialakult külpolitikai helyzet, a változások rögtön éreztették hatásukat a csehszlovákiai belpolitikában, mely sokkal inkább függvénye volt mindig a külpolitikának, mint az bármely más államban is képzelhető. S mivel a csehszlovák köztársaság annyiféle nemzetiséget foglal magában, az európai külpolitikának a nemzeti, népi gondolat alapján bekövetkezett változásai kétszeres erővel rendítették meg a nemzetiségi elv iránt olyan érzékeny állam belső viszonyait.

Létrejötteinek körülményei Csehszlovákiát a francia külpolitikai koncepció oldalára állították szövetségesül. Úgy a francia, mint a csehszlovák külpolitika közös gondolkodásra kényszerült Középeurópa kérdéseiben s e közös gondolkodás és érdek vállalás motívumai szinte azonosak: első-

sorban is mechanikus természetűek voltak és gátként állottak a természetes fejlődés elé, mely a népi-nemzeti gondolat irányában haladt. A francia külpolitikát a keleti francia határok biztonsága és a világháború után teremtett állapotok fenntartása vezette s úgy a keleti határok biztonsága, mint a világháború utáni francia hegemonia csakis a német egységtörekvések minél teljesebb akadályozásával volt biztosítható. Ha Franciaország a világháború alatt a népi-nemzeti elvet és a népek önrendelkezési jogát hangoztatta jelszavul, most oda kényszerült, hogy maga szegüljön ennek ellene. Franciaországnak nem lehetett érdeke Németország egyesülése Ausztriával, mely pedig a népi-nemzeti és önrendelkezési elvből következett; hiszen ez esetben Németország ugyan elvesztette a háborút, de megnyerte volna a békét és hatalomban, érdekkörben óriásit gyarapodott volna. Az osztrák-német egyesülés megnyitotta volna már hamarabb a német befolyás útját Kelet- és Középeurópa felé, melyet pedig 1918 utáni állapotában Franciaország a német törekvések elleni biztosítékul a maga számára tartogatott.

Franciaország számára a középeurópai kérdés és az osztrák-német csatlakozás akadályozása elsősorban is hatalmi kérdés volt és egy dogmatikusan elgondolt politikai koncepció sarokköve. De Csehszlovákia számára már a lét alapvető problémája volt, hogy Középeurópában a német népiség megmaradjon azon állapotában, melyet 1918 szabott elő neki. Mikor tehát 1938 márciusára megvalósult az osztrák-német egyesülés, természetes, hogy ennek hatásait Csehszlovákiának rögtön meg kellett éreznie, ahogy már jóval előbb is érezte a német nemzeti mozgalmak kellemetlen hatásait. De ezeket a csehszlovákiai németekre is átható német nemzeti mozgalmakat mindaddig könnyen szigetelhette a csehszlovák politika, míg határa mentén két német állam feküdt, mely még hozzá nem is élt a legjobb viszonyban egymással. Külpolitikailag és belpolitikailag Ausztria különállása tehát elemi létfeltétel volt a csehszlovák köztársaság számára.

Hogy most Csehszlovákiát három oldalról öleli körül a német hatalom, ennek belpolitikai súlyát már csak azért is érzi a külpolitikai helyzet egyensúlyának megbomlta mellett a köztársaság, mert a cseh népiség magva körül, a cseh medence körül sűrű övben több mint három és fél millió német lakik. A csehszlovákiai németek pedig természetesen most örömmel érzik magukban a németiség emelkedő irányzatát, mely az 1918 által teremtett állapotokat teljesen megmozgatta és az eddig a francia-csehszlovák sztatikus külpolitikai koncepció szerint elgondolt Középeurópába új dinamikus népi fejlődés lehetőségeit vitte bele. A sztati-

kus csehszlovák elgondolás nem volt tekintettel a köztársaság rendkívül ellentétes összetételű táji és népi elemeire és most, hogy a dinamikus népi és geopolitikai elv a csehszlovák belpolitikában a külpolitikai változások révén elsőrangú hatóerő lett, hamarosan megindult a köztársaság különböző tájainak és népeinek centrifugális mozgása az eddigi centralizáció helyén, új politikai erő gyanánt.

Csehszlovákia két különböző tájból tevődött össze és ma újjáélednek ezek a külön táji és népi erők, melyeket eddig is csak a mechanikus államszerkezet és a kedvező külpolitikai konjunktúra tartott össze. A Kárpátok dél felé tekintenek, délre nyílnak völgyeik s egy évezreden át hatottak erre a déli politikai erők és szellemi megnyilvánulások. A Szudéták hegynégyszöge viszont merőben ellentétes irányba fordul és a német tájnak és élettérnek részese. Így határozta meg a cseh állam sorsát a német élettérrel való kapcsolat szüntelenül. Mindenesetre az erős cseh hegynégyszög mindig érvényesíteni tudta a német élettérben a maga külön jellegét, de mégis mindig elkerülhetetlen volt számára a német hatalmi és politikai alakulásokkal való valamilyen kapcsolat. Rendszerint délről, a Duna mellől, Bécs felől sugárzottak át a német politikai erők, mert délről vezetett ide a morva átjárón át a legközvetlenebb út.¹⁾ így érthető aztán a 19. századi nacionalista cseh történetírás és történetfilozófia tanítása, mely annyira befolyásolta a cseh szellemet egészen napjainkig, hogy t. i. csehek és németek örök végzetei egymásnak, a csehek kikerülhetetlen sorsa a németiséggel való tragikus küzdelem, ahol a németek képviselik a barbár erőszakot és a csehek az emberi jogokat, a politikai és lelkiismereti szabadság gondolatát.²⁾ Minden cseh állami különállás mellett is mégis áljandó volt a cseh népre a német szellemi és politikai hatás, mely a többi szláv néptől oly eltérővé, de egyben a németekkel szemben is olyan érzékennyé formálta a cseh jellemet. Ez a folytonos cseh-német együttélés mutathat fel véres és tragikus harco-

¹⁾ Csehszlovákia geopolitikai helyzetére és a német élettérbe ékeségére vonatkozólag felvilágosítanak: Hugo *Hassinger*: Die Tschechoslowakei. Wien-Leipzig-München (1925); a csehországi és szlovenszkói német népiesség összefoglaló rajzát adja Gustav *Fochler-Hauke*: Deutscher Volksboden und deutsches Volkstum in der Tschechoslowakei, Heidelberg—Berlin, 1937; legutóbb pedig: Otto Albert *Isbert*: Volksboden und Nachbarschaft der Deutschen in Europa. Langensalza—Berlin—Leipzig (1937).

²⁾ A németek és csehek viszonyára és a cseh hivatástudatra óriási mértékben hatott *Palacky* Ferenc történetírása; 1. róla: Josef *Pfitzner*: Die Geschichtsbetrachtung der ^Tschechen und Deutschen in den Sudetenländern. Historische Zeitschrift, B. 1932. B. 146. II. I.; továbbá: *Gogolák* Lajos: A csehek önmagukról. Magyar Szemle, 1936. (XXVII. k. I. 105. sz.), ahol a cseh hivatástudatnak a németekkel való kapcsolata is az idevonatkozó forrásanyag felhasználásával tárgyalattott.

kát, aminők a huszita háborúk voltak, avagy mutathat a 19. századi nacionalista történet szemlélet felfogása szerint hosszú aléltságot, aminő a csehek a Habsburg-birodalom szintézisébe sorozó, de nemzeti jellemük békés és lágy oldalait kiemelő barokkor volt: a szemlélőnek elfogulatlanul mindenkép meg kell állapítania, hogy a cseh-német együttélés végeredményben békés volt, mindkét népre igen hasznos, tanulságos, nevelő és termékenyítő.³⁾ Csehek és németek rengeteget adtak egymásnak és tanultak egymástól s a cseh jellem német hatás alatti alakulása mellett a csehországi németek jelleme is módosult a sok cseh hatás folyamán. Az együttélést mutatja a cseh társadalom óriási arányú német vérkeveredése, mely viszont oly tökéletes volt, hogy ma a németek javára való disszimilációnak nyoma sincs a német eredetű csehek között; ugyanakkor azonban a németek is telítődtek cseh vérrel, amit már maga a csehországi német politikusok és vezetők sokjának cseh neve is mutat; Csehország tele van németnevű csehekkel és csehnevű németekkel. Így alakult ki az a helyzet, hogy a cseh állam a valóságban inkább volt cseh-német közös állam, mint cseh nemzeti állam, illetve a régi cseh állam — Bohemia — valósággal nemzetek fölötti állam volt, melyben cseheken és németeken — eltekintve az időnkénti diszharmóniáktól — a közös haza eszménye uralkodott. A 19. század elejének romantikája, múlt iránti lelkesedése a cseh hazát újra odaállította németek és csehek közös élménykincse gyanánt; ez volt az az idő, mikor a német romantika példáin élesztették cseh írók népüket, a csehországi német írók meg a huszita háborúkról írtak lelkes hősi époszokat.⁴⁾ Közösek voltak ekkor csehek és németek a „Landespatriotismus“ gondolatában, magukat németeknek és osztrákoknak valló cseh nagyurak rakták le a cseh nemzeti kulturális fejlődés első alapjait és a cseh litterátorok a német humanitás pél-

³⁾ A cseh-német együttélést a *Palacky—Masaryk-féle* németellenes történetfilozófia szempontjaitól eltérően, a források és a történet világánál objektíven mutatja be a nagy cseh történetíró; Josef *Pekár*: *Smysl ceskych dějin*. Praha, 1929. L. továbbá: Konrád *Bittner*: *Deutsche und Tschechen*. I. Von den Anfängen bis zur hussitischen Kirchenerneuerung. Brünn—Prag—Leipzig—Wien, 1936; és Josef *Pfitzner*: *Sudetendeutsche Geschichte*. Reichenberg, 1937; ahol a cseh-német együttélés története a modern tudomány szempontjai szerint nyert feldolgozást.

⁴⁾ A német szellemnek a cseh éledésre való hatásáról különösen instruktív Matthias *Murko*: *Deutsche Einflüsse auf die Anfänge der böhmischen Romantik*. — A cseh-német viszonyok különösen a 19-ik századra és a 20-ik század elejére 1918-ig vonatkozó részletes rajzát adja Alfred *Fischet*: *Das tschechische Volk*. Breslau—Oppeln, ahol a romantika korszakán túl a cseh-német népi küzdelemnek igen részletes és mély rajza olvasható, akárcsak A. *Fischet* másik szép munkájában: *Der Panславismus*. Stuttgart—Berlin, 1919.

dáin lelkesülnek.⁵⁾ 1848 izgatott eseményei hamar véget vetnek ennek a harmóniának. A csehek új népi és szlávul színezett nacionalizmusa ellenséges idegen elemként kezdett a németekre tekinteni. A cseh múltat és a cseh államjogot élezték ki ellenük, mintha a cseh múltban a németeknek nem lett volna alkotó és hasznos, nem egyszer úttörő részvételük. Viszont még jobban kiéleződtek az ellentétek, amikor 1848 egységtörekvései során a németek a történeti kapcsolatok alapján Csehországot is meghívták a frankfurti parlamentre; de a csehek természetesen ellenálltak annak, hogy a németek a maguk érdekkörébe vonják újra országukat. A frankfurti parlamenten csak a csehországi németek jelentek meg; de ott volt a csehek helyett a nagy történetírónak és nemzeti ébresztőnek: *Palacky* Ferencnek tiltakozó levele, mely a cseh nemzeti egyéniségre és a természetjogra hivatkozva, elutasította a német egységgel való kapcsolatot. A német egység ellen és helyett a cseh közgondolkodás most felkarolja Ausztria gondolatát; ez az „ausztroszlávizmus“ korszaka, mikor a csehek a többi ausztriai szláv nép élén Ausztriát szláv túlsúlyú állammá igyekeztek átalakítani.⁶⁾ Természetesen közben jelentősen hozzájárultak az osztrák birodalom bomlásához is önző politikájukkal, mely Ausztria és a németiség ellen további ellensúlyt keresve, egyre gyakrabban pillantgatott Oroszország és a szláv Kelet felé. Ami eddig erénye volt: a cseh nép most a németiség életerébe szorítottságát és nyugatiasságát kezdi tragikumként felfogni, keservesen érzi legnyugatabbra vettve a szláv közösségtől való elszakítottságát, a németiség veszedelmét és menedékül egyfelől a hatalmas Oroszország felé fordul, másfelől pedig tudatosan dolgozik azon, hogy a köröskörül szorító német nyomás elől a magyarországi szlovák nép felé nyerjen kijáratot, innét kapjon utánpótlást, errefelé kapcsolódják a szláv gondolat és az ősi szláv közösség körébe vissza.

Ugyanakkor viszont természetes volt az is, hogy a csehországi németek a fenyegető cseh gazdasági és politikai nyomástól félve, egyre jobban tudatosították német voltukat. Különösen azóta tekintettek egyre jobban át a határokon, mikor saját bőrükön kellett tapasztalniok a cseh előretörés-

⁵⁾ A cseh nemzeti ébredésre alapvető fontosságú munka: *Josef Hamis*: Národní Museum a násé obrození. I—II. Praha, 1921—23.

⁶⁾ Az „ausztroszlávizmus“ lényegéről, továbbá az ausztroszlávizmusnak a cseh nacionalizmussal való kapcsolatairól *A. Fischer*: Der Panславismus című munkán kívül felvilágosítanak: *Josef Fischer*: Myslenka a dílo Františka Palackého. I—II. Praha, 1926—27. és *T. G. Masaryk*: Palackého idea národa ceského. Praha, 1926. *Palacky* és a cseh nacionalizmusnak Ausztriához és a németiséghez való viszonyairól részletesen szól *Masaryk* alább idézendő egyéb műveiben is.

nek osztrák részről tett kedvezések kárait. Érezték, hogy a nemzetiségileg olyan vegyes Ausztria öreg és hanyatló birodalom s 1871 után egyre inkább gondoltak vágyakozva szomorú állapotukból Berlin felé. Hiszen a meggyengült Bécs többé már nem tudott a fiatal és erős cseh polgárság ellenében védelmükre kiállani és felfogásuk szerint „kiszolgáltatta“ őket a cseheknek. A 19. század vége, a 20. eleje bizonyítja, hogy a cseh nemzeti fejlődésnek Ausztria milyen hasznára volt politikailag és gazdaságilag. Viszont ekkorra már a csehországi németek nemcsak a régi „Landes-patriotismus“-sal számoltak fel teljesen, de odahagyták végleg az osztrák gondolatot is s helyette a nagynémet gondolat első hirdetőivé szegődtek.⁷⁾ A csehek már Ausztria idején is szembeszegezték a német „népi“ törekvéseknek reájuk veszedelmes irányával a cseh történeti államjogot, mely kétfelé is volt a cseh nacionalizmus harci eszköze: egyfelől Ausztria ellen, másfelől a német népközösségi gondolatot Ausztriával és a történeti cseh államjoggal szemben valló németek ellen is. Saját történeti határaikon belül így a csehek mindvégig kitartottak a történeti cseh állam jog 19. századi nacionalista értelmezése mellett; a történeti cseh államjog most a cseh nacionalizmus eszköze volt, míg a cseh múltból és jelenből kiszorított németiség egyre határozottabban helyezkedett a népi természetjog akkor még olyan szokatlan alapjaira.⁸⁾

1918 nagy eredményeket hozott a cseheknek s betetőzte azt a rendszeres munkát, melyet a cseh nacionalizmus végzett Ausztria idején. 1918 igazolni látszott sikereivel és reálpolitikai eredményeivel a cseh hivatástudatot, mely már vagy száz éve áthatotta a cseh ébredést és fellendülést. Itt ismét szembetűnő a cseh-német ellentét. A cseh hivatástudat, melyet döntő módon Palacky Ferenc fogalmazott meg s reálpolitikai síkon és ideológiailag egyformán betetőzött Masaryk műve, azt vallotta, hogy a csehek a sötét és elmaradt Közép- és Keleteurópában a modern nyugati civili-

⁷⁾ A nagynémet gondolat történetére, számos utalással a csehországi németiségre L. Paul *Molisch* alapvető munkálatait: *Geschichte, der deutsch-nationalen Bewegung in Österreich*. Jena, 1926. U. a.: *Briefe zur deutschen Politik in Österreich von 1848 bis 1918*. Wien—Leipzig, 1934. A cseh-német nemzetiségi harcra I. Freiherr von *Skene* aktapublikációin kívül: Raimund Friedrich *Kandlnál*: *Der Völkerkampf und Sprachenstreit in Böhmen im Spiegel der zeitgenössischen Quellen*. Wien—Leipzig, 1927; továbbá: a Karl Gottfried *Hugelmann* szerkesztésében megjelent nagy összefoglaló munkát: *Das Nationalitätenrecht des alten Österreich*. Wien—Leipzig, 1934.

⁸⁾ A cseh-német küzdelem, továbbá a cseh-osztrák viszonylatok alapvető rajzát adja. különös tekintettel az államjogi ellentétekre és a cseh természetjogra Zdenek *Tobolka* monumentális munkája: *Politické dějiny Československé Národa od r. 1848 az do dnešni doby*. I. IV. Praha, 1932—1937.

záció és a demokrácia előharcosai, szinte a lelkiismereti és a gondolat szabadság választott nemzete; viszont a német-ség a vad erő és elnyomás népe, mely a „békés“ csehek minduntalan fegyverrel igazta le. S különös e cseh hivatástudatban az a megfogalmazás, amiben nyilván a huszita kor és a harmincéves háború élményei és emlékei egyformán közrehatottak, hogy t. i. a csehek a Róma- és a katolikus-ellenes gondolat első úttörői, míg a németek, — vagyis a Habsburgok — Róma csatlósai s katolikus-univerzális köntösben is csak egy barbár és sötét, reakciós erőszak képviselői. Ha méltányolták is a 19. századeleji nemzeti ébredés élményanyaga nyomán a németységnek humanista herderi és goethei képleteit, később az osztrák németység és az általa képviselt délnémet, katolikus és római forma mellett egyre jobban és idegesebben kellett odafordulniok figyelőn és vigyázón a bismarcki németység felé, mely elleni gyűlölségük a nyugati demokráciák előtt a világháború folyamán annyira javukra vált.⁹⁾ A demokratikus, racionalista-liberális cseh nemzeti hivatástudat emellett természetesen követelte és feltételezte már eleve Ausztria szétbontását: mert Ausztria elavult, teokratikus, katolikus, monarchikus birodalom, melynek formája és szelleme nem egyezik meg az új világgal és a demokrácia szellemével, hiszen nemzetiségileg is olyan vegyes összetételű. Ekkor még természetesen a cseh politikusok nem gondolhattak arra, amit a történeti múlt a jelen fejleményeivel együtt szemünk láttára igazol, hogy t. i. Ausztria, ez a középeurópai szükségletből és kényszerből született birodalom főleg a cseheknek volt hasznára, oltalmazón segítette elő a többi kisebb népek megmaradását és fejlődését is, ami egy nagyobb hatalom szomszédságában, avagy az apró népek anarchiájában nem lett volna lehetséges. Az események igazolják, hogy a cseh népnek a nagynémet gondolatlaltal szemben éppen Ausztria adott oltalmat és Ausztria teremtett olyan egyensúlyi helyzetet Középeurópában, mely megosztotta a német nép erőit, megakadályozta a nagynémet tömörülést, a Középeurópában nélküle feltétlenül érvényesülő német erőket önmaga oldalán kötötte le, ugyanakkor pedig a délkeleti németység számára is fontos missziót teljesített. Ausztria megszűnése a cseheknek közvetlen kapcsolatba hozta a nagy német néppel. Most a csehországi németység korántsem közömbös erői, melyek eddig megoszlottak az osztrák realitások és a messzi nagynémet és „völkisch“ vágyódások között, egy-

⁹⁾ A cseh álláspontot a németiséggel és Európával szemben reprezentatív módon foglalják össze T. G. *Masaryk* emlékiratai: Světová revoluce. Praha, 1936. — továbbá Masaryknak Karel *Capek* cseh íróval folytatott beszélgetései: Hovory a Masarykem. Praha, 1936.; valamint E. *Benes* emlékiratai: Der Aufstand der Nationen. Berlin, 1928.

felé fordultak és a csehekre oly végzetesen centrifugális irányban hatottak, a Szudéták eddig olyan zárt és biztos hegynégyszögébe is természetszerűleg áthozva a német népesség minden államhatártól független dinamizmusát. Értethető volt így az a francia szándékokkal is párhuzamos cseh törekvés, hogy minél messzebbre tolódjék ki a német-osztrák egyesülés, melyre pedig 1918 után Ausztria népe olyan nagy hajlamot mutatott, azt tartván, hogy az Osztrák-Magyar Monarchia megszűntével megszűnt a megmaradt kis Német-Ausztria jogosultsága is s ennek a kényszeralakulatnak, melyet a nagyhatalmak erőltettek reá a dunai németiségre, előbb-utóbb vissza kell a birodalomba térnie. A cseh politika végzetes tévedése, önzése és dogmatizmusa volt, hogy míg a cseh érdekek szempontjából a természetjog alapján követelték és munkálták a régi Ausztria pusztulását: Középeurópa többi nemzeténél — és így elsősorban a németeknél — nem voltak már hajlandók elismerni a természeti jog és a népek önrendelkezési jogának alapelveit.

Így 1918 a csehszlovák államalakulás szempontjából sajátosan kettős arcot mutat s ma épp 1918 ezen kettőssége, mely akkor nagy reápolitikai sikernek látszott, okozza a csehszlovák köztársaság és a cseh-német, továbbá a csehszlovák viszony nehézségeit. A csehek hittek a mechanisztikus és racionális államalapítás és politika lehetőségében és hitték, hogy ellentétes népi és geopolitikai erők, a francia szövetségi rendszer, másfelől meg egy erős centralizáció és közigazgatás segítségével kiküszöbölhetők. A Kárpátokat, a magyarországi szlovákokat és ruténeket, valamint a Duna felső folyását azért akarták, hogy döntőn szólhassanak bele a keleteurópai politikába és hogy ezen új szerzemények birtokában a német nyomással szemben keletre hátvédet és Oroszország felé csatlakozást találjanak. Így lett a Kárpátok birtoka a kisántant-politika területi és hatalmi folytonosságának, valamint később a francia-orosz-csehszlovák szövetségi tengelynek záloga, nem beszélve most arról, mint sikerült ilymódon Magyarországot és Lengyelországot elkülöníteni egymástól. A Kárpátok délre nyíló völgyeit lakó szlovák néphez való jogcímüket természetjogi és népjogi alapon bizonygatták önmaguk és a világ előtt. A szlovák népet a cseh néppel azonos népnek vallották, holott egy évszázadig a szlovák politikai és szellemi élet egyik legfőbb gondja volt a csehek abszorbeáló törekvései ellen való védekezés. Íme, míg a csehek a szlovák népre a népi természetjog sajátos magyarozatával tartottak igényt, addig a szlovák nép ugyancsak épp a természetjog alapján döntő módon bebizonyította a csehektől teljesen különálló és a többi szláv néppel egyenrangú és

egyenjogú jellegét, külön nemzeti egyéniségét. A szlovák autonomizmus gyökerei ebbe a gondolatkörbe nyúlnak vissza és a mai autonomista mozgalmak során egyre felbukkan a szlovák nép önjogú és sajátjellegetű nemzeti létének hangoztatása és történetileg, népileg, geopolitikailag egyformán indokolt akarása a „csehszlovák“ nemzetegység szellemi és politikai tanaival és tényeivel szemben. A szlovák nép a történeti Magyarország részese volt hosszú időn át és a csehek, hogy a szlovák népet saját körükbe vonják, a természetjog és a csehszlovák nemzetegység alapján kívánták Magyarország felosztását, mint a természeti és népi jogoknak meg nem felelő „nemzetiségi“ államét. Ugyanekkor azonban a maguk régi történeti területein mereven kitartottak a „cseh korona“ országainak történeti és táji integritása és a „természetes és történeti“ határok mellett.¹⁰⁾

Ennek a kettősségnek és következetlenségnek eredményei elsősorban a csehországi németiséget érintették. A németek ugyanis még az utolsó percig is bizakodtak abban, hogy a békekonferencia rájuk is alkalmazza majd a népek önrendelkezési jogának elveit s ismervén a csehek természetjogi alapo zású politikai szemléletét, azt remélték, hogy természetyszerűen majd magukra is alkalmazhatják e jogi elvek következményeit. A régi Ausztria mint nemzetiségi állam bomlott szét, és a csehországi németek azt gondolták, hogy a most következő új rendezés népi alapon megy majd végbe. A valóságban azonban a természetjogi és önrendelkezési elveket sehol sem alkalmazták a csehszlovák köztársaság új területén és új népei között. Ahogy a magyarországi eredetű területeken sem érvényesülhetett az önrendelkezési jog, hanem elsősorban is stratégiai szempontok voltak irányadók, úgy nem érvényesülhetett a szudétanémetek között sem. A magyarországi szlovákokat a csehek amúgy is magukkal egy népnek tekintették, hát feleslegesnek tartották bármilyen népszavazás bizonyítékait, amiben — csehbarát szlovák vezetők némely későbbi tanúsága szerint (így a *Tuka* Béla ismeretes póre körül zajlott vitában) — nyilvánvalóan közrejátszott az attól való aggodalom is, hogy a szlovák nép nem szavaz a csehek oldalán.

¹⁰⁾ A békekonferenciához benyújtott cseh emlékiratokat kiadta Hermann *Raschhofer*: Die tschechoslowakischen Denkschriften für die Friedenskonferenz von Paris 1918—1920. Berlin, 1937. — Az államfordulat történetére vonatkozó cseh felfogást adják Jan *Opocensky* könyvei: Umsturz in Mitteleuropa. Hellerau bei Dresden (1931), és Der Untergang Österreich-Ungarns und die Entstehung der Tschechoslowakischen Republik. Prag, 1928. — Az államfordulat összefoglaló rajzát nyújtja Ferdinand *Peroutka* alapvető hatalmas műve, mely az állami élet első esztendőire is kiterjeszkedik és különösen világosan mutatja be a cseh és német álláspont ütközését: Budoványi státu. Praha, I—IV. 1936.

A szudétanémetek között az önrendelkezési elv érvényesülését viszont a cseh történelmi jog merev fenntartása akadályozta meg. Az összeomlás első időszakában a szudétanémetek megkísérelték, hogy területeiket politikailag önállóan konstruálják „Deutschböhmen“ és „Sudetenland“ néven s úgy gondolták, hogy e tartományok majd a Németországhoz csatlakozandó Német-Ausztria részei lesznek. Kétségtelenül az új Német-Ausztriához való csatlakozásnak nagy akadálya és nehézsége volt, hogy ezek a szudétanémet területek hosszú félkörben és középponttalanul húzódtak el a cseh népi mag körül a cseh történelmi és geopolitikai egység szélein, s nem egy esetben semmiképp sem függhettek össze földrajzilag Ausztriával. Am a német birodalomhoz való csatlakozás e nehézséget amúgy is megoldotta volna s különben is a csehszlovák köztársaság később maga is példát adott a természetellenes geopolitikai megoldásokra. A csehek forradalmi tényeknek tekintették ezeket az alakulásokat, melyek pedig azonos alapokon jöttek létre, mint amilyen szellemi motívumok a cseh fejlődésben is közrehatottak. De a csehek a természetjogi és népi elvet csak magukra akarták alkalmazni, a más népekre való alkalmazás már nem felelt volna meg érdekeiknek. Így bélyegezett 1918-ban a cseh nemzeti tanács minden szudétanémet szeparatista akciót már eleve forradalomnak és lázadásnak s mindvégig elzárkózott a tárgyalások, a megértés és a megegyezés elől. A békekonzferencián sem a szudétanémetek képviselőinek, sem pedig az osztrák delegációnak nem sikerült semmit keresztülvinnie a németek jogos igényeiből. Ahol pedig a legkevésbé is sor került a szudétanémet népakarat és önállósulási szándék megnyilatkozásaira, ott a csehek fegyveres erőszakkal a legkíméletlenebbül vérbefojtották az annyira maguktól értetődő népi szabadságmozgalmakat, a szudétanémet népi önrendelkezési joggal mindenütt szembeszegezván a cseh történelmi és természetes határok és a cseh történelmi jog érveit és tényleges erejét. Így hullottak el a szudétanémet szabadság gondolat első mártírjai a cseh légionáriusok fegyverei előtt.¹¹⁾

¹¹⁾ A szudétanémet szabadságtörekvések történetére alapvető: Paul *Molisch*: Die sudetendeutsche Freiheitsbewegung in den Jahren 1918—1919. Wien—Leipzig, 1932. Részletadalmakat hoz: Werner *Schaumann*: Die gewaltsame Vertschechung des deutschen Igellandes. (Dokumente der Entnationalisierung. Hg. von Karl H. Frank) Wien—Leipzig, 1938. — A cseh álláspontot mutatja be Josef *Chmelár*: Das deutsche Problem in der Tschechoslowakei. Prag, 1936. — A cseh-német viszonyról sokat foglalkozott különféle kiadványaiban Kamill *Krofta* is. A cseh nemzeti tanács és a németek viszonyára 1918-ban sok felvilágosítást adnak Alois *Rasin* emlékiratai; Szlovenszko megszállására nézve lásd a csehszlovák szellemű szlovák álláspontot Vavro *Srobár emlékirataiban*: Osvobozené Slovensko. Bratislava, 1928.

A csehek és a szudétanémetek 1918-as állásfoglalása mintha hosszú időre meghatározta volna a két nép viszonyát. 1918 diadalmas emlékei a cseh tudatban megerősítettek a csehszlovák állam jövőjébe vetett hitet és a korlátlan centralizáció és államegység jelentőségének öntudatát. Viszont ugyanennek az évnek kellemetlen emlékei és fájdalmas élményei sohasem mentek ki a németek emlékezetéből s ma a szudétanémet autonomista mozgalom újra visszakapcsolódik eszmeileg 1918 tapasztalataihoz és német egységtörekvéseihez. Habár semmit sem vét a csehszlovák állam iránti loyaltás ellen és erre aggodalmasan is ügyel, mégis mindenképp állónak hirdeti a német népi gondolatot és nem akar tudni külön csehszlovákiai német szeparatista kultúráról és államilag szabályozott német öntudatról.¹²⁾ A csehszlovák hivatalos felfogás és a német nézetek közötti különbség itt első pillantásra szembeűnő. A csehszlovák államfogalom változatlanul kitart a régi liberális állami és nemzetiségi felfogás mellett s mindenek fölé helyezi az állam és az állampolgári kötelék erejét erkölcsileg, polgárilag és szellemileg.¹³⁾ Túl a merev hivatalos csehszlovák állásponton, a cseh nép legkitűnőbb gondolkozói is az állampolgári kötelék és az állampolgári öntudat fontosságát hangoztatják a cseh-német megbékélésben s a maguk mechanikus-nyugateurópai racionalista politikai gondolkozásával népeken és fajokon felülemelkedő humanitás jegyében akarnák megoldani a kérdéseket (sokat emlegetik itt Herder eszmei útmutatásait a szláv-német viszonylatok területén), de közben függetlenül és bátran meg is róják a kíméletlen és csehesítő hivatalos politikát, mely a cseh-német

¹²⁾ A külön szudétanémet politikai és szellemi öntudat gazdag dokumentációját nyújtják Konrad *Henlein* beszédei: Konrad Henlein spricht. Reden zur politischen Volksbewegung der Sudetendeutschen. — Im Auftrage der Sudetendeutschen Partei, herausgegeben von dr. Rudolf *Jahn*, Karlsbad—Leipzig, 1937. — A kötetből különösen kiemelkedő az 1936. február 23-án tartott „Kulturrede“, mely elutasította a csehszlovák megfogalmazású „Sonderkultur“ gondolatát és a szudétanémet népe? az egységes német nép és kultúra természetes részesének vallotta.

¹³⁾ A hivatalos csehszlovák álláspontra a német kérdésben lásd pl. Dr. Edvard *Benes*: Rede an die Deutschen in der Tschechoslowakei; Aussig, 1936. — Figyelemreméltók *Benes* egyéb külügyminiszteri és elnöki nyilatkozatai a cseh hivatástudatról és a cseh-német viszonyról, ahol gyakran találkozunk *Herder* nevével és a német-szláv viszonylatok herderi értelmezésével. L. továbbá: Erwiderung des Präsidenten T. G. *Masaryk*: . . . am Oktober 1928, Prag, 1928., ahol újólag fellelhető a csehországi németeket annyira sértő „kolonizációs“ elmélet, mely szerint a németek „kolonizlák“ és jövevények a cseh földön; a németek öslakos voltát vitatja Berthold *Bretholz* történetírása; *Masaryk* e beszédében viszont kiemelendő a szudétanémeteknek a csehszlovák kormányba való lépése fölötti öröm.

kiegyezésben annyit vétkezett.¹⁴⁾ Ha a közelmúltban talán ennek az emelkedett szellemű és humanista cseh álláspontnak lehetett is volna gyakorlati eredménye, ezt azonnal lerontotta a tény, hogy a cseh-német kibékülés e magas szellemű és méltányos hirdetői saját népük körében is kisebbségben voltak és nem nyertek semmi meghallgattatást, de annál több támadást kaptak a cseh nacionalista körök oldaláról. S most még az a körülmény is lehetetlenné tette az állampolgári öntudat és a közös cseh-német haza alapján való kiegyezést a csehszlovák hivatalos álláspont és gyakorlat kíméletlensége és tapintatlansága mellett, hogy Csehszlovákiára ma három oldalról reánehazedik a német nyomás és a mai Németország természetesen hatalmas módon vonzza a csehszlovák történeti és természeti határok közé rekedt német néptársakat.¹⁵⁾ A csehszlovák álláspont tehát változatlanul liberális és individualista, mely az állam keretén belül nem akar tudni autonóm népi és táji politikai közösségekről és közjogilag konstituált nemzettestekről, ami pedig a német követelések lényege, ellenben változatlanul az egyént tartja az állam elemi alkotóelemének; természetes, hogy a magányos népkisebbségi egyén teljesen erőlen és súlytalan az államhatalommal szemben és érdekei védelmére képtelen. A szudétanémetek viszont nem érik be a liberális-individuális államfelfogás olyszerű módosításával, hogy a németlakta területeken megfelelő százalékarányban németek alkalmaztassanak; ez az engedmény évekkal ezelőtt sokat jelentett volna, ma azonban a kollek-

¹⁴⁾ Magányos és előkelő humanisztikus álláspontot foglal el és a cseh-német megegyezést képviseli Emanuel *Rádl* prágai egyetemi tanár műveiben, melyek a cseh nacionalizmus belülről való éles kritikáját adják: *Válka Cechů s Nemei*. Praha, 1928. (németül is: *Der Kampf zwischen Deutschen und Tschechen*, Reichenberg, 1928.) — A német politikai fordulatról és a német „népi” gondolat racionalista kritikáját adja: *O německé revoluci*. Praha, 1933. — A cseh-német kiegyezésnek a humanisztikus állampolgári gondolon alapuló módjait fejtegeti: *Zur politischen Ideologie der Sudetendeutschen*. Wien—Leipzig, (1935), racionalista-nyugateurópai állásfoglalás, a „népi” gondolat elvetése, a herderi szellemű cseh-német megegyezés, a közös cseh haza gondolata a mű motívumai. Továbbá: *Národnost, jako védecký problem*. Praha, 1929. — A cseh nacionalista módszerek kritikája és alapos teoretikus bevezetése a nacionalizmus ideológiájába.

¹⁵⁾ A német nemzeti szocialista mozgalomnak a szudétanémetek szabadságtörekvéseivel való kapcsolatáról l. Hans *Krebs*: *Kampf im Böhmen*. Berlin, 1928; a mai szudétanémet nemzeti mozgalom kezdeteiről szóló tanulmányos beszámoló.

tív módon szervezett német nemzetkisebbségi közösséggel szemben teljességgel hatálytalan.¹⁶⁾

A mai cseh-német viszonylatok mellett epizódnak tűnik csupán az az időszak, mely 1926-tól 1938 tavaszáig terjedt, mikor is a német kérdés miatt aggódó csehszlovák kormányköröknek és elsősorban is az agrárpárt taktikájának sikerült elérnie, hogy elébb a német agrárok, majd a német keresztényszociálisták és szociáldemokraták beléptek a csehszlovák kormányba és biztosították az állam vezetésében való közreműködésüket a csehszlovák politika alapelvei szerint; erre a lépésre a németeket akkor az a hit bírta, hogy talán így többet sikerül megvalósítaniok nemzeti sérelmeik orvoslása terén.¹⁷⁾ 1935-re érett meg viszont az a mozgalom — Konrád *Henlein* vezetése alatt — mely 1918 fájdalmas élményeiből és a német népközösség gondolatából táplálkozott. Nyilvánvaló volt már kezdetől fogva *Henlein* szudétanémet pártjának intim kapcsolata a német nemzeti újjáéledés szellemével¹⁸⁾ és természetes is, hogy nemcsak a csehszlovák gazdaságpolitika által előidézett nagy német nyomor, de a népközösségi érzés melege is óriási tömegeket vonzott a szudétanémet párt tábo-

¹⁶⁾ Az új kollektív-nacionalista szudétanémet ideológiára vonatkozólag jellemzők a következő kiadványok: Dr. Alfred *Schmued*: SHF. und die Behörden (Bücherei der Sudetendeutschen Heimatfront. 2. Reihe. 2 Heft.) Karlsbad, 1935. — Liberal, oder völkisch? I. Die Schuld des Liberalismus. (Bücherei der Sudetendeutschen, 3. Reihe, I. Heft.) Karlsbad, 1935. — Die Satzungen der „Sudetendeutschen Partei“. (Bücherei der Sudetendeutschen. 2. Reihe, I. Heft.) Karlsbad, 1934.) — Die Gesetzanträge der Sudetendeutschen Partei, Karlsbad—Leipzig, 1937.; a szudétanémetek törvényjavaslatainak szövegei. — A szudétanémet párt tevékenységéről számol be részletesen: Die SDP. im Parlament. Ein Jahresbericht 1935/36. Karlsbad—Leipzig, 1937. — A szudétanémet főiskolák sorsát vizsgálja a következő kiadvány: Rechtskampf der Sudetendeutschen Hochschulen. Brünn—Wien—Leipzig, 1937. — A szudétanémetek helyzetére vonatkozó sajtónyilatkozatokat foglalja össze: Hans *Richter*: Die Sudetendeutschen in der Tschechoslowakei nicht unterdrückt? Tschechoslowaken Antworten der tschechoslowakischen Regierung. Wien—Leipzig, 1937. — A németség helyzetéről szóló önvallomásokat foglal össze a következő cseh kiadvány: Nemei v Československé Republice o sebě. (Cysarz, Hacker, Hönigschmid, Janetschek, Jaksch, Kislinger, Mayr-Harting, Moucha, Oberschall, Sebkovsky, Winter és Wohryzek nyilatkozata.) Národnostni Otázky, 9. sv. Praha, 1937.

¹⁷⁾ A szudétanémet pártoknak a csehszlovák kormányban való részvételével foglalkozik J. *Borovicka* könyve cseh szellemenben: Zehn Jahre tschechoslowakischer Politik. Prag, 1929. A „keleti Svájce“ megoldási módjait Csehszlovákiára alkalmazva vizsgálja és negatív eredményre jut: Emil *Sobota*. Die Schweiz und die Tschechoslowakische Republik. Prag, 1927.

¹⁸⁾ A német nemzeti szocializmus és a szudétanémetek ideológiai kapcsolatairól I. Hans *Krebs* i. m. A szudétanémetek és a németországi hivatalos és pártszervezetek kapcsolatáról közöl intim „leleplező“ részleteket felnagyítva, tendenciózus cseh hivatalos szempontok szerint a következő kiadvány: Josef *Fischer*—Václav *Patzak*—Vincenzo *Perth*: Jejich boj, O cche a cemu slouzi Sudetendeutsche Partei? Praha, 1937.

rába;¹⁹⁾ a többi német pártok sorba felmorzsolódtak s 1938 tavaszára Henleinhez csatlakoztak a német agrárok és keresztényszocialisták is, akikre egyfelől a német-osztrák egyesülés gyakorolt mély benyomást, másfelől meg látniok kellett, hogy a kormányban való részvételük a németiség számára többé nem hoz pozitívumot. Ezáltal kettőssé vált a német gyűrű, mely Csehszlovákiát környezi: az egyesült német birodalom mellett belülről az állam cseh magva köré is odafeszül az egységes csehországi német tábor, mely egyre erősebben sürgeti területi autonómiáját és egyéb követeléseit teljesítését, melyek közül nem utolsó fontosságú úgy bel-, mint külpolitikai szempontból az a kívánság, hogy Csehszlovákia alakuljon cseh-német dualisztikus állammá: e követelések a csehek számára már eleve elfogadhatatlannak. Ha ugyanis elfogadja a hivatalos csehszlovák politika a szudétánémetek territoriális és népi követeléseit, ennek következményei a köztársaság többi területeire is beláthatatlanok; így magától indulna meg a belső bomlás és a szudétánémet autonómia mellett újult jogosultsággal jelentkezik a szlovák autonómia követelése a rutén önkormányzattal egyetemben. A legújabb politikai fejlemények máris arra utalnak, hogy a szudétánémetek megtalálták a közös autonomista frontban a kapcsolatot a lengyelekkel, szlovákokkal, magyarokkal és ruténekkal, ami a csehszlovák politika felelős és vezető tényezőit nagy aggodalmakkal tölti el. A belső autonomista törekvésekkel szemben a csehszlovák politika most a külpolitikai kapcsolatokban bizakodik, bár közben lehetetlen észre nem vennie, hogy a nyugateurópai közvéleményben a hangulat a köztársaság iránt lényegesen megváltozott. Ha már francia oldalról is méltányolják a szudétánémet igények jogosságát, mert csak így terelhető el a fenyegető veszély Középeurópa felől, akkor annál nagyobb az érdeklődés az angol politika egyes köreiből, melyeket Henleinnek és munkatársainak többszöri angliai utazásaik során módjuk volt közvetlenül informálhatni a csehszlovákiai nemzetiségi kérdések és a csehszlovák centralizáció problémáiról.

A nyugati közvélemény újabban bizonyos méltánylást mutat a nemzetiségi kérdések, a népi és geopolitikai erők iránt és így többé már nem leplezhető el a belső lazulás fokozódó folyamata, mely a köztársaság mesterségesen alakult

¹⁹⁾ A szudétánémet egységmozgalmak történetét adja elő Josef Pfizner munkája: *Sudetendeutsche Einheitsbewegung*, Karlsbad—Leipzig, 1937. — A szudétánémet-cseh viszonyt tárgyalja 1936-ig Gogolak Lajos: *A cseh nacionalizmus és a szudétánémet kérdés*. Magyar Szemle, 1936. (XXVIII. k. I. 1D9. sz.); az azóta bekövetkezett fejlemények összefoglaló előadását cseh és német források alapján I. Borsody István: *A szudétánémetek belső politikája*. Magyar Szemle, 1938. (XXXII. k. 4. 128. sz.)

területein az ellentétes vonzású népek és tájak között végbe-
megy. A lazulás a szudétánémet területeken indult meg,
ahol a német népiség ereje és a külpolitikai körülmények-
nek a német nemzetegység javára való megváltozása szinte
máról-holnapra magától repesztgeti egyre széjjelebb a cseh
történeti és táji határok erőtlenné vált évezredes kereteit. De
szemellátható, hogy a változások nyugatról átterjednek a
köztársaság keleti felére is.

Ha Csehszlovákia nyugati felén, mely a német élettér
felé fordul, ilyen változások történnek, természetes, hogy
a keleti részen is, mely középponttalanul húzódik nyugatról
keletre, hosszan elnyúlón követvén a Kárpátok vonalát, ér-
vényesüljenek a centralizáció által eddig lefojtott geopoliti-
kai és népi erők. A szudétánémetek is az otthoni táj, a
szülőföld önrendelkezési jogát állították programjuk kö-
zéppontjába; s ugyanez történik most a csehszlovákiai ma-
gyarok és szlovákok között is, akiknek érdekei igen sok-
ban azonosak, akiknek közös az otthonuk, melynek délre
nyílnak összes kijárásai és érintkezőpontjai. A szlovákok
és magyarok jelenlegi közös frontja Szlovákia autonómiája
érdekében megfelel az évezredes közös történet és a közös
otthon követelményeinek az aktuális politika fogalmazásá-
ban. A magyarok, akik peremnép a köztársaság déli szegé-
lyén és népi kiterjedésük hosszan követi a magyar-cseh-
szlovák határ vonalát, elismerik, hogy érdekeiknek és kül-
detésüknek megfelel Szlovákia autonómiájának a katolikus
szlovák néppárt által hordozott programja, mely külön-
ben is régi követelménye a magyarság pártjainak; úgy vé-
lik, hogy a szlovák testvérnéppel való együttműködés révén
a magyarság nemzeti kérdései kielégítő és megnyugtató
megoldást nyernének egymás népi állományának és életkérdé-
seinek kölcsönös méltánylata alapján. Ha szlovákok, ma-
gyarok és a békeszerződés által régóta megígért, de máig
sem teljesített önkormányzatukért küzdő rutének mögött
nem is áll egy újjáéledett nagyhatalom hatalmas ereje, mint
ahogy erkölcsileg és népileg ott áll Németország a szudéta-
németek mögött, a közös otthon, a közös múlt, a közös szel-
lemiség, a közös táj és a közös érdekek nyilván éppen olyan
jogos követelménnyé teszik Szlovákia önkormányzatát, mint
ahogy nyilvánvaló a szudétánémetek szabadságtörekvései-
nek jogosultsága is. Nyilvánvaló, hogy Szlovákia sajátos,
külön népi és geopolitikai szempontjainak érvényesülniük
kell a közeljövőben valamilyen formában; régi és elkésett
kívánság ez, mely magyar, szlovák, rutén szempontból egy-
formán teljességgel jogos, a népek önrendelkezési jogából
fakadó és a természeti jog tételein alapuló. Csehszlovákia
mechanikusan létrejött alakulat és a külpolitikai és belpoli-
tikai-nemzetiségi helyzet által előállott mai válsága éppen

annak tulajdonítható, hogy alapítói és munkásai túlságosan is mereven alkották meg államukat; most viszont a természetes népi, táji erők kérik a mesterséges rendezéssel szemben jogaikat. Történeti, jogi, népi és geopolitikai szempontból egyaránt figyelemreméltó a mai csehszlovák helyzet s talán több is, mint múltó politikai tünet; politikai eseményeken túl, szemünk láttára, nagy elvek és szellemi erők, régi és új szemléletek küzdelme folyik Csehszlovákia területén.

Gogolák Lajos dr.

¹⁾ Lásd a Dunabánság iskolahatóságának adatait a „Reggeli Újság” (Újvidék) 1930. szept. 30. és „Obzor” (Zágráb) 1930. okt. 12. sz.

²⁾ „La Yougoslavie d'aujourd'hui”. Public par la Section de la Presse au Ministère des Affaires Étrangères. Beograd, 1935. p. 439.

³⁾ „La Yougoslavie par les chiffres 1937”. Beograd, Bureau Central de Presse, 1937. p. 143.